

Alcumena

*Pismo Interdyscyplinarne
Interdisciplinary Journal*

Nr 4(8)/2021

DOI: 10.34813/pisc.4.2021.1

www.alcumena.fundacjapisc.pl

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej przez osobę samotną w kontekście wyzwań rodziny niepełnej

Serving as a foster family by a single person in the context of the challenges of a single-parent family

Jagoda Apanasewicz

Uniwersytet Warszawski

This article focuses on the challenges faced by single-parent foster families. The scope of problems includes theoretical issues concerning such notions as family and incomplete family. The function of foster family in the light of the Act of 9 June 2011 on family support and foster care system was also presented. The article presents the results of research conducted by the author within the framework of her Bachelor's thesis. Methodological assumptions of the research were also described and their results were presented on the basis of which conclusions and recommendations were formulated concerning the improvement of the support and health care system as well as the change of attitude in the perception of foster families run by single people.

Key words: family, single family, foster parenting, single foster parenting, case study, qualitative research.

Rozważania nad rodziną

Pojęcie „rodziny” rezonuje w każdym z nas. Każdy z nas bowiem dzięki rodzinie (w różnych jej rodzajach) pojawia się na tym świecie, jak również w rodzinie uczy się jak żyć w społeczeństwie. W. Okoń definiuje *rodzinę* jako „grupę społeczną, składającą się z rodziców, ich dzieci i krewnych; rodziców łączy więź małżeńska, rodziców z dziećmi – więź rodzicielska, stanowiąca podstawę wychowania rodzinnego, jak również więź formalna określająca obowiązki rodziców i dzieci względem siebie” (Okoń, 2017, s. 334). Z. Tyszka natomiast opisuje rodzinę jako „instytucję i zarazem grupę społeczną opartą na więziach małżeńskich, więzi pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji” (Tyszka, 1999, s. 234).

W obu definicjach pojawia się wątek więzi małżeńskiej. Z. Tyszka rozróżnia w relacjach małżeńskich dwa typy: *zalegalizowane małżeństwa* oraz *niezalegalizowane małżeństwa faktyczne* (Tyszka, 1999, s. 234). Te drugie charakteryzują się tym, że para nie zawarła małżeństwa w sensie prawnym, ale forma współżycia, dzielenia obowiązków itp. między partnerami przyjmuje cechy małżeństwa. Warto podkreślić, że ten właśnie rodzaj „małżeństwa” zaczyna być coraz bardziej popularny we współczesnych społeczeństwach.

Istnieje wiele typologii czy podziałów rodzin, które wyróżniane są ze względu na różne cechy. Mówi się o rodzinach małych i dużych; patriarchalnych i egalitarnych; pełnych i niepełnych oraz o biologicznym i społecznym modelu rodziny. Z uwagi na zakres przedmiotowy i problematykę niniejszego artykułu analiza zostanie zogniskowana na podziale na rodziny pełne i niepełne oraz na biologicznym i społecznym modelu rodziny.

Podział na rodzinę pełną i niepełną, odnosi się do obecności rodziców i dzieci. O pełności rodziny świadczy zatem obecność obojga rodziców i dziecka/dzieci. Rodziną niepełną będzie więc nazwana taka, w której brakuje jednego z wymienionych członków. Co za tym idzie, małżeństwo (zalegalizowane lub niezalegalizowane) bez dzieci również stanowi rodzinę niepełną (Tyszka, 1999, s. 234).

Jeżeli chodzi o podziały rodzin niepełnych, A. Siudem oraz I. Siudem wskazują, że rodzinę niepełną można podzielić na taką, która spełnia funkcje rodziny (jest funkcjonalna) i na taką, która sobie nie radzi w zaspokajaniu swoich potrzeb. Nie można więc powiedzieć, że każda rodzina niepełna z założenia jest dysfunkcjonalna. Wspomniani wcześniej autorzy proponują następujący podział rodzin niepełnych:

1. „niepełna-pozytywna: zdrowa, wydolna opiekuńczo, wychowawczo i finansowo, stabilna i zamożna;
2. niepełna, niewydolna wychowawczo, zagrożona dezorganizacją, z problemami zdrowotnymi, niewydolna finansowo;

3. niepełna-patologiczna” (Siudem, Siudem, 2020, s. 19).

M. Kuzdak przedstawia przyczyny powstawania rodzin niepełnych. Do rodzin niepełnych zalicza rodziny, w których jeden rodzic jest nieobecny z powodu:

- migracji za granicę w poszukiwaniu lub w związku z podjęciem zatrudnienia mającego zabezpieczyć rodzinę finansowo,
- długotrwałego pobytu w szpitalu wskutek choroby,
- pobytu w więzieniu,
- separacji rodziców,

Jego zdaniem niepełność rodziny może również wynikać również ze:

- śmierci jednego z rodziców,
- rozvodu,
- decyzji jednego z rodziców na samotne wychowywanie dziecka (2018, s. 129).

Fakt, że w rodzinie niepełnej jest tylko jeden rodzic, generuje różnego rodzaju wyzwania, z jakimi ten rodzic musi się zmierzyć. Z racji, że w społeczeństwie polskim występuje więcej samotnych matek niż ojców, pojęcie „samotne macierzyństwo” jest częściej używane niż „samotne ojcostwo”. Zgodnie z Raportem Głównego Urzędu Statystycznego z 2014 roku matek samotnie wychowujących dziecko (lub dzieci) było 5248,4 (tys.), co stanowiło 14% całej ludności Polski. Natomiast liczba ojców samotnie wychowujących dziecko (lub dzieci) wynosiła 769,0 tys. (ok. 2% całej populacji).

Jednym z wyzwań wynikających z niepełności rodziny jest konieczność pełnienia przez samotnego rodzica „wzorca podwójnej roli”. Wspomniani wcześniej A. i I. Siudem opisują to w kontekście kobiet samotnie wychowujących dzieci, wskazując, że – „samotna matka, choć często bardzo się stara i podejmuje próby, nie może pełnić równocześnie obu ról rodzicielskich, wynikających z różnicy płci, ponieważ te są komplementarne, a każdy z rodziców posiada odmienne właściwości osobowościowe związane z płcią” (Siudem, Siudem, 2020, s. 12). Brak jednego z rodziców w rodzinie powoduje pojawienie się zespołu braku ojca lub matki. Jak już wcześniej było wspomniane, częściej nieobecny jest ojciec niż matka, dlatego szerzej zostanie omówiony zespół braku ojca.

Chłopiec pozbawiony męskiego wzorca osobowego czerpie go poprzez percepcję obrazu męczyzny przekazywanego mu przez społeczeństwo. Tworzy on sobie fałszywy obraz męczyzny, który najczęściej czerpie z treści promowanych przez kulturę (media itp.). Niestety, większość przekazów dotyczących tak zwanego „prawdziwego męczyzny” jest w istocie obrazem „toksycznej męskości” (*toxic masculinity*). Przekaz ten wskazuje, że męczyzna powinien być agresywny, dominujący, cechujący się przemocą i/lub seksizmem (Mróz, 2019).

Ojciec ma bardzo istotny wkład również w kształtowanie moralnej sfery osobowości dziecka, czyli „sumienia”. Brak tego wymiaru w procesie socjalizacji zwiększa u dziecka (syna) ryzyko rozwinięcia zachowań antyspołecznych (Siudem, Siudem, 2020, s. 21).

Nieobecność ojca dla dziewczyny (córkę) wiąże się ze zniekształconą percepcją mężczyzn. Obrazy męskości czerpie ona z obserwacji środowiska. Brak ojca może wiązać się z nadmierną ciekawością w stosunku do mężczyzn, jak również prowadzić do szybkiego wstępowania w związki z płcią odmienną oraz zakładaniem własnej rodziny w młodym wieku. Nieobecność ojca w życiu dziewczyny może skutkować także niezrozumieniem i konfliktami w jej relacjach z mężczyznami (Siudem, Siudem, 2020).

Z koniecznością pełnienia „wzorca podwójnej roli” wiąże się również konieczność zapewnienia środków do życia przez jednego rodzica. Sprawę ułatwia płacenie alimentów przez nieobecnego rodzica, ale to nie zawsze ma miejsce. Wtedy samotny rodzic musi spełniać zarówno funkcję socjalizacyjno-wychowawczą, jak i ekonomiczną rodziny. Nagromadzenie zadań może natomiast prowadzić do mniejszej dokładności w zakresie pełnienia obowiązków rodzica.

Kolejnym wyzwaniem rodzica niepełnej rodziny są nierówne szanse w zatrudnieniu. Zwiększenie się obowiązków, zwykle dzielonych przez dwoje rodziców, a w przypadku rodziny niepełnej obciążających jednego z rodziców może skutkować brakiem oczekiwanej przez pracodawców elastyczności. Pojawia się tutaj również kwestia dyskryminacji kobiet, a szczególnie samotnych matek, co może zmniejszać ich atrakcyjność na rynku pracy. Z samotnym rodzicielstwem łączy się również brak możliwości kształcenia się i/lub rozwijania kariery zawodowej, co w konsekwencji może wpływać na zatrudnienie i konkurencyjność w obszarze pracy (Siudem, Siudem, 2020).

Omówiwszy podział na rodziny pełne i niepełne, wróćmy do podziału związanego z biologicznym i społecznym modelem rodziny. Pierwszy z wymienionych modeli, biologiczny, polega na posiadaniu przez rodziców zrodzone przez siebie potomstwo, któremu przekazują własne geny. Model społeczny opiera się natomiast na więzi społecznej między członkami rodziny, między którymi nie ma więzów pokrewieństwa (Tyszka, 1999).

Społeczny model rodziny występuje m.in. w rodzinach zastępczych.

Rodzicielstwo zastępcze

Pełnienie funkcji rodziny zastępczej reguluje *Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej*. Zgodnie z art. 41. ust. 1. tej ustawy „rodzinę zastępczą (...) tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim,

u których umieszczono dziecko w celu sprawowania nad nim pieczy zastępczej”.

Niniejszy zapis prawny eksponuje funkcję rodziny zastępczej sprawowanej przez jednego rodzica. Zgodnie z analizą Głównego Urzędu Statystycznego z 2018 roku rolę rodziny zastępczej w 45% przypadków pełniły osoby samotne, co stanowi blisko połowę wszystkich rodzin zastępczych.

Do grupy osób niepozostających w związkach małżeńskich zalicza się: osoby w związkach niezalegalizowanych, wdowy lub wdowców, rozwódki lub rozwodników oraz osoby samotne. Osoby sprawujące funkcję rodziny zastępczej samotnie niekoniecznie musiały to robić w momencie deklaracji chęci zostania rodziną zastępczą. Rozwód lub śmierć współmałżonka mogła nastąpić w trakcie sprawowania pieczy nad dzieckiem lub dziećmi.

Funkcja rodziny zastępczej w badaniach

Problematyka funkcji rodziny zastępczej jest opisana w umiarkowanym zakresie w literaturze przedmiotu (Holewińska-Łapińska, 2008; Schofield, Beek, 2009; Błażejewska, 2014; Mickiewicz 2015; Domański, 2016; Rybińska, 2016; Słowik, 2019, i in.).

Nieco inaczej kształtuje się kwestia empirycznego oglądu tego wymiaru. Badań dotyczących funkcji rodziny zastępczej nie jest bowiem nazbyt wiele. Wśród nich należy w tym miejscu wymienić m.in. badania przeprowadzone przez S. Badory i J. Basiągi (2014) dotyczące trudnych doświadczeniach podopiecznych zawodowych rodzin zastępczych. Badali oni skutki zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych, z jakimi dzieci trafiają do rodzin zastępczych. Przeprowadzili oni badania przy użyciu metody indywidualnych przypadków o charakterze ilościowo-jakościowym. Przebadali 58 rodzin zastępczych z województwa śląskiego, w tym 207 wychowanków. Wyniki badań pokazały, że u dzieci tych występował wysoki poziom zaniedbań opiekuńczo-wychowawczych, a wśród nich m.in. zaniedbania higieniczne, niedożywienie, brak poczucia bezpieczeństwa, zaniedbania edukacyjne. Badania wykazały również, że działalność rodziców zastępczych w zakresie rekompensowania tych niedoborów nie przynoszą zamierzonych efektów. W dużej mierze ma na to wpływ negatywne podejście otoczenia społecznego, szkolnego do rodzin zastępczych i dzieci pod ich opieką.

Konieczne jest również przywołanie w tym miejscu szeregu badań przeprowadzonych przez M. Ruszkowską (2013) na temat diagnozy rodzin zastępczych w obliczu dylematów współczesności. Badała ona, w jakim zakresie rodzina zastępcza może stanowić alternatywę dla rodziny naturalnej w sytuacji jej dysfunkcjonalności. Ba-

dania przeprowadziła na terenie miasta Biała Podlaska, a w badaniach wzięło udział 95 rodzin zastępczych. Badaczka zastosowała dwie metody: sondaż diagnostyczny i monografię pedagogiczną. Główne wnioski z tych badań są następujące: aby pełnić rolę rodzica zastępczego, rolę trudną, rodzic musi zostać odpowiednio przygotowany – konieczne jest szkolenie również dla rodzin zastępczych spokrewnionych (czego ustawa nie wymaga). Istotne jest podnoszenie kwalifikacji rodziców zastępczych, co wiąże się z koniecznością organizowania licznych szkoleń dla rodzin zastępczych przez Centra Pomocy Rodzinie oraz stowarzyszenia. W programach tych należy skupić się na metodach zaspokajania psychicznych potrzeb dzieci przez rodziców zastępczych. Ponadto konieczna jest nauka umiejętności rozwiązywania sytuacji konfliktowych, które mogą pojawiać się w kontaktach z rodzicami biologicznymi dzieci w pieczy zastępczej. Z badań wynika również, że rodzinom zastępczym potrzebne jest wsparcie ze strony specjalistów, takich jak psycholog czy pedagog.

Kolejne badania przeprowadzone przez M. Ryszkowską dotyczyły kontaktów z rodzicami generacyjnymi podopiecznych rodzin zastępczych (2017). Badania te były kontynuacją badań przeprowadzonych w 2013 roku. Wnioski z badań z 2017 r. wskazują konieczność kontaktów dzieci w rodzinach zastępczych z ich biologicznymi rodzicami pomimo towarzyszących im negatywnych emocji. Kontakt z najbliższą rodziną jest dla wielu dzieci bardzo ważny.

Niestety wyraźny deficyt badań dostrzegalnych jest w odniesieniu problematyki samotnych rodziców zastępczych.

Pewnym dopełnieniem wskazanego obrazu, który rysuje się w kontekście zaprezentowanych wyników badań, mogą być badania zrealizowane przez autorkę. Ich celem było zdobycie i poszerzenie wiedzy na temat rodziny zastępczej, sprawowanej przez osobę samotną. Celem praktycznym było poznanie aspektów, w jakich rodziny zastępcze niepełne nie otrzymują wystarczającego wsparcia lub napotykają na trudności. Zdobyta wiedza może prowadzić do opracowania lepszego wsparcia dla rodzin zastępczych sprawowanych przez osoby samotne.

Przedmiotem badań były osoby samotne sprawujące funkcję rodziny zastępczej jako alternatywy dla pełnych rodzin zastępczych z racji przemian współczesnej rodziny.

Problem badawczy badań został przedstawiony w formie pytań badawczych, które brzmiały następująco: Jak osoby samotne sprawujące funkcję rodziny zastępczej opisują trudności i wyzwania generowane przez niepełność rodzin, jakie tworzą? Czy sprawowanie funkcji rodziny zastępczej przez osobę samotną jest trudniejsze z powodu niepełności takiej rodziny zastępczej?

Hipoteza ogólna została sformułowana następująco: Sprawowanie funkcji rodziny zastępczej przez osobę samotną wiąże się z pojawieniem się wyzwań i trudności wynikających z jej niepełności. Ponadto sformułowano cztery hipotezy szczegółowe:

1. Osoba samotna z powodu pełnienia funkcji rodziny zastępczej spotyka się niezadowolaniem pracodawców w ramach stosunku pracy, z powodu mniejszej dyspozycyjności.
2. Rodziny zastępcze niepełne otrzymują niewystarczające wsparcie ze strony Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie i specjalistów (pedagogów, lekarzy, psychologów).
3. Osoby samotne, zgłaszające gotowość do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, spotykają się z negatywnym podejściem ze strony PCPR: system pieczy zastępczej preferuje rodziny zastępcze pełne.
4. W przypadku, gdy rodziny zastępcze sprawują opiekę samotnie, bardziej preferowane są kobiety niż mężczyźni.

W badaniach zastosowano podwójny model ilościowo-jakościowy. Do doboru respondentów do badania jakościowego wybrano badanie sondażowe z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Ta część badania pozwalała na kategoryzację respondentów ze względu na płeć, wiek, stan cywilny (przyczynę niepełności rodziny), rodzaj rodziny zastępczej (spokrewniona, niezawodowa zawodowa), liczbę dzieci zastępczych w pieczy, liczbę własnych dzieci. Ponadto respondenci zostali poproszeni o wymienienie trudności, które wynikały ze sprawowanej przez nich funkcji. Z uwagi na niewielką liczbę respondentów, których było 9, wyniki części ilościowej nie będą tu omawiane.

Jakościowa natomiast część badania zrealizowana została w ramach studium przypadku. Wykorzystaną techniką były wywiady swobodne, częściowo ustrukturyzowane. Narzędziem był kwestionariusz wywiadu. W badaniu jakościowym przeprowadzono 4 wywiady, które zostały przeprowadzone – z uwagi na stan pandemii COVID-19 przy użyciu usługi komunikacji wideo Google Meet, a w jednym przypadku wywiad został przeprowadzony przez telefon. Wszystkie wywiady zostały nagrane, jak również w trakcie ich trwania Autorka robiła własne notatki. Pytania w kwestionariuszu wywiadu zostały podzielone ze względu na treść hipotez. Poza tym badani zostali poproszeni o scharakteryzowanie rodziny zastępczej, którą tworzą oraz o podanie motywacji do zgłoszenia gotowości pełnienia roli rodziny zastępczej.

Badania zostały przeprowadzone w kwietniu i maju 2021 roku w ramach pracy licencjackiej.

Badania własne

Charakterystyka grupy badanej w studium przypadku

W badaniach pogłębionych wzięły udział – co już wskazywano - 4 osoby, w tym 3 kobiety i 1 mężczyzna. W celu ekonomizacji respondentów zastosowano inicjały imion przy opisywaniu poszczególnych przypadków.

Wiek osób badanych w studium przypadku mieścił się w przedziale od 33 do 56 roku życia. Średnia wieku wynosiła 45 lat. Wykształcenie osób badanych rozkładało się następująco: Pani X. - wykształcenie średnie, Pan P. - wykształcenie wyższe niepełne, Pani B. i Pani A. - wykształcenie wyższe pełne. Z zawodu Pani X. jest trenerem, Pan P. - programistą, Pani B. - ekonomistą a Pani A. - zootechnikiem oraz terapeutą. Rodzaj rodziny zastępczej Pani X. oraz Pani B. to rodzina zastępcza zawodowa, natomiast Pani A. i Pana P. – tworzą rodziny niezawodowe.

W odniesieniu do stanu cywilnego to w przypadku respondentów kształtowało się to następująco: Pani X., Pani A. i Pan P. są osobami rozwiedzionymi, natomiast Pani B. jest osobą pozostającą w prawnym małżeństwie, ale nie tworzy już wspólnoty małżeńskiej. Wszystkie badane kobiety zgłaszały gotowość do pełnienia pieczy zastępczej w ramach pozostawania w związku małżeńskim. W przypadku Pana P. pierwsze zgłoszenie odbyło się w ramach pozostawania w związku małżeńskim, natomiast drugie zgłoszenie odbyło się w ramach pozostawania w związku partnerskim.

Długość sprawowania pieczy zastępczej mieściła się w przedziale od 10 do 20 lat. Średnia długość sprawowania funkcji rodziny zastępczej wynosiła w przybliżeniu 15 lat.

Liczba dzieci zastępczych obecnie w pieczy zastępczej to minimalnie 1 dziecko, a maksymalnie 12. Żadna z badanych osób nie posiadała własnych dzieci.

Głównym źródłem utrzymania dla Pani X. było prowadzenie własnej firmy, dla Pana P. była to umowa o pracę, dla Pani B. było to zatrudnienie jako rodzina zastępcza zawodowa, a dla Pani A. źródłem utrzymania była renta.

Badane osoby opisują rodziny zastępcze, które tworzą w sposób świadczący o bliskości relacji. Jedna z pań, opisując dzieci, używała zdrobnień imion, chwaliła ich postępy w rozwoju, nauce oraz zdobywaniu umiejętności społecznych. Kolejna badana, opisując dzieci w pieczy, posługiwała się terminami „córka” i „syn”, i mówiła przy tym, że traktuje dzieci w rodzinie zastępczej jak swoje.

U badanych osób widoczne jest oddanie pełnionej funkcji, a nawet poczucie misji (jedna badana nawiązywała do postaci Matki Teresy z Kalkuty). Z wypo-

wiedzi badanych można odczytać liczne poświęcenia i trudności związane z pełnioną funkcją. Badani werbalizowali swoje frustracje w związku z niedomaganiem systemu pomocowego, jak również w związku z negatywnym nastawieniem środowiska szkolnego i lekarskiego, a także w odniesieniu do pojawiającej się podejrzliwości w stosunku do samotnych rodziców zastępczych. Pomimo wszystko zachęcają oni do zmiany myślenia i sukcesywne dążenie do zmiany podejścia z nastawionego na pieczę instytucjonalną na rodzinne formy pieczy zastępczej.

Badani sprawiali wrażenie osób empatycznych i oddanych sprawie, ale wskazywali również konkretne potrzeby oraz konieczność poprawy systemu pomocowego oraz zdrowotnego. Podkreślali również konieczność wsparcia, a nie negatywnej oceny samotnych rodzin zastępczych.

Weryfikacja hipotez

Hipoteza ogólna brzmiała następująco: Sprawowanie funkcji rodziny zastępczej przez osobę samotną wiąże się z pojawieniem się wyzwań i trudności wynikających właśnie z niepełności tej rodziny zastępczej, została potwierdzona

Z wypowiedzi osób samotnie sprawujących funkcję rodziny zastępczej wynika, że spotykają się one z trudnościami związanymi m.in. z brakiem osoby w rodzinie, która posiadałaby niezależny dochód, stąd z racji na duże zaniedbania dzieci, osoby badane musiały znaleźć takie formy zatrudnienia, które będą możliwe do pogodzenia ze sprawowaną funkcją. Dobrym w takich sytuacjach rozwiązaniem okazuje się zatrudnienie przez PCPR jako rodzina zastępcza zawodowa, choć nie w każdym przypadku miało to miejsce.

W związku z obecnością tylko jednego rodzica, osoby będące rodziną zastępczą jednoosobową muszą same sprawować wszystkie obowiązki i zadania związane z opieką nad dziećmi. Jednakże z uwagi na brak drugiego dorosłego było to utrudnione. Rodzice zastępczy potrzebują i oczekują wtedy większego wsparcia ze strony PCPR i systemu pomocowego.

Z racji na coraz częstsza liczbę rozwodów i nietrwałość związków, jak również decydowanie się osób samotnych na zostanie rodzicami zastępczymi, PCPR powinien rozważyć większe zaangażowanie oraz wspieranie tego typu pieczy zastępczej. Pomimo tego, wśród wypowiedzi osób badanych, odczuwana była frustracja w stosunku do PCPR i rozwiązań systemowych, które okazują się niewystarczające, bo skomponowane są tak, aby odpowiadały rodzinom zastępczym pełnym.

Pierwsza z hipotez szczegółowych, która miała następującą formę: osoba samotna z powodu pełnienia funkcji rodziny zastępczej spotyka się z niezadowolaniem pracodawców w ramach stosunku pracy, z powodu mniejszej dyspozycyjności, nie została potwierdzona. Wynikało to ze złego jej sformułowania. Wśród badanych nie pojawił się motyw niezadowolonego pracodawcy. Raczej sami rodzice zastępczy zdecydowali się zrezygnować z pracy, jak w przypadku Pani X., Pani B. oraz Pani A. z racji na zaległości dzieci, ich zaniedbanie bądź po prostu z konieczności poświęcenia dzieciom zastępczym większości czasu, badane postanowiły szukać alternatywnych form zatrudnienia, które nie kolidowałyby ze sprawowaną funkcją. U osób badanych, które stanęły przed wyborem: praca a dzieci zastępcze, wybór padał na dzieci. Pojawia się więc problem mniejszej dyspozycyjności w pracy, ale nie łączy się on z niezadowolaniem pracodawcy, ponieważ badane Panie same zrezygnowały z pracy. Jeżeli chodzi o przypadek Pana P., nie zauważył on zmniejszonej dyspozycyjności w pracy, ponadto nie ma pewności, czy jego pracodawca był świadomy sprawowanej przez niego funkcji. Do braku problemów z mniejszą dyspozycyjnością w pracy w dużej mierze przyczynia się wiek dziecka zastępczego (16 lat).

Druga z hipotez (Rodziny zastępcze niepełne otrzymują niewystarczające wsparcie ze strony PCPR i specjalistów [pedagogów, lekarzy, psychologów]. Potrzebują one dostępu do tych specjalistów w związku z problemami zdrowotnymi i rozwojowymi dzieci powierzonych ich pieczy) również została potwierdzona.

Każda z badanych osób wymieniła sytuacje, w których to wsparcie było niewystarczające. Padło też dużo propozycji poprawy systemu pomocowego oraz zdrowotnego.

W przypadku systemu zdrowotnego potwierdziło się założenie, że długi okres oczekiwania na wizyty i diagnozy jest uciążliwy dla rodziców zastępczych i sprawowanej przez nich funkcji. Taki stan rzeczy często zmusza ich do umawiania się na wizyty prywatnie, co generuje dodatkowe koszty. Według badanych powinni oni mieć bezpośredni dostęp do lekarzy i specjalistów ze względu na duże braki w rozwoju dzieci lub w związku z ich niepełnosprawnością.

Przy omawianiu systemu pomocowego pojawiały się wypowiedzi o niewystarczających rozwiązaniach systemowych. Jednym z wymienianych problemów była zbyt mała liczba godzin pracy osoby do pomocy. Liczba tych godzin była nieproporcjonalna do zapotrzebowania rodzin zastępczych. Inny problem związany był z brakiem rozwiązań logistycznych, np. dotyczących dowozu dzieci na zajęcia lub wizyty u specjalistów. Jeszcze inną sprawą było zbyt małe zaangażowanie oraz niewystarczająca pomoc

ze strony pracowników PCPR. W niektórych przypadkach odczuwane było „chowanie się” rodziców zastępczych. Dostrzegalna była chęć ukrycia części trudności czy problemów, z jakimi rodzice zastępczy mogli się zmagać, ale nie chcieli ich przedstawić, aby nie sprawiać wrażenia niekompetentnych. Na tej podstawie można wnioskować, że problemów tych jest znacznie więcej, choć nie wszystkie zostały poruszone.

Poza tym, że rodziny zastępcze otrzymywały niewystarczające wsparcie ze strony PCPR oraz systemu zdrowotnego, przytaczane były sytuacje, w których osoby badane czuły się obwiniane i rozliczane przez tych właśnie specjalistów. Podawane były przykłady bycia bardzo dokładnie rozliczanym z pieniędzy przyznawanych na dzieci zastępcze. Zdaniem rodziców zastępczych kontrola, jaką sprawuje PCPR, jest nadmierna i nawet godząca w spokój miru domowego. W 3 na 4 przypadki badani negatywnie wypowiedzieli się na temat koordynatora pieczy zastępczej. Kojarzony on był bardziej z osobą kontrolującą niż wspierającą. Poza tym badani czuli się obwiniani za stan dzieci ze strony lekarzy, pracowników szkół, czy też rodziców biologicznych.

W związku z powyższym można wysnuć wniosek, że nie tylko rodziny zastępcze niepełne nie otrzymują wystarczającego wsparcia ze strony PCPR i specjalistów, ale również są oni przez nich rozliczani, a nawet w niektórych przypadkach obwiniani za stan dzieci, który nie jest od rodziców zależny, a wyniesiony został z domu biologicznego lub związany jest z uwarunkowaniami/niepełnosprawnościami dzieci zastępczych.

Kolejna, trzecia z hipotez (Osoby samotne, zgłaszające gotowość do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, spotykają się z negatywnym podejściem ze strony PCPR. System pieczy zastępczej preferuje rodziny zastępcze pełne, ale z powodu braku kandydatów powinny być brane pod uwagę również osoby samotne) została potwierdzona częściowo.

Według badanych, w większej mierze preferowane są przez PCPR instytucjonalne formy pieczy zastępczej od form rodzinnych niż rodziny zastępcze pełne od niepełnych. Jednak, mimo że badania nie mówią bezpośrednio o preferowaniu rodzin zastępczych pełnych przez PCPR, pojawiają się wypowiedzi świadczące o braku całkowitej akceptacji rodzin zastępczych niepełnych. Badani opisują sytuacje, w których usłyszeli od pracowników PCPR komentarze dotyczące konieczności znalezienia partnera, bądź też mniej bezpośrednie przekazy dotyczące rozwodu. Respondenci podają też przykłady osób, które zmieniały PCPR właśnie na taki, który bardziej akceptuje samotne rodzicielstwo zastępcze. Pomimo że brak było bezpośrednich wypowiedzi o preferowaniu przez PCPR rodzin zastępczych pełnych nad niepełnymi, dostrzegalna jest taka tendencja.

Ostatnia z hipotez (W przypadku, gdy rodziny zastępcze sprawują opiekę samotnie, bardziej preferowane są kobiety niż mężczyźni. [Niechęć społeczeństwa

i podejrzliwość w stosunku do mężczyzn, chcących sprawować opiekę nad dziećmi, dyktowana przez wzorce kulturowe – to kobiety rodzą dzieci, są uważane za empatyczne z natury]) nie została potwierdzona w przypadku jednego z respondentów (Pana P). Badany jednak podkreśla, że jest świadomy takich społecznych i kulturowych uwarunkowań. Natomiast nie doświadczył tego bezpośrednio w ramach sprawowania pieczy zastępczej. Podobnie, jak w przypadku pozostałych pytań, wynika to głównie z wieku dziecka w pieczy. Sam badany wskazuje, że jeżeli dziecko byłoby młodsze, ta tendencja z pewnością występowałaby. Ponadto badany spotkał się z taką zależnością w sytuacji rozvodu oraz postanowienia sądu co do umieszczenia dziecka adopcyjnego pod opieką matki adopcyjnej (byłej żony badanego). Wtedy badany uważał, że zależało to od tego, że jest on mężczyzną i stąd nie jest postrzegane jako odpowiednie umieszczenie małego dziecka pod jego opieką.

Wnioski końcowe

Niniejsze badania uwypukliły trudności, jak również ukazały możliwości lepszego wsparcia rodzin zastępczych, sprawowanych przez osoby samotne. W świetle zrealizowanych badań zauważalna jest konieczność zmiany podejścia w postrzeganiu zastępczych rodzin niepełnych jako mniej kompetentnych. Przemiany w strukturze rodziny wskazują, że liczba rodzin niepełnych będzie wzrastać, dlatego korzystne dla systemu pieczy zastępczej i PCPR będzie branie pod uwagę kandydatury osób samotnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej. Co za tym idzie, konieczne będzie dostosowanie wsparcia i stworzenie odpowiednich rozwiązań we wspieraniu tego rodzaju rodzin zastępczych w sprawowanej przez nie funkcji.

Bibliografia:

- Badora S., Basiąga J. (2014). O trudnych doświadczeniach podopiecznych zawodowych rodzin zastępczych. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* Vol. 13 Nr 4 (2014), ss. 116-137.
- Błażejewska K. (2014). Bariery i szanse rodzicielstwa zastępczego. Rodzina zastępcza receptą na kryzys? *Pogranicze Studia Społeczne, Tom XXIV (2014)*, s. 167-180.
- Domański M. (2016). *Wybrane zagadnienia orzekania o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
- GUS. (2014), Warunki życia rodzin w Polsce, Warszawa.
- GUS. (2019), Pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem i rodziną w 2018 r., Warszawa.
- Holewińska-Łapińska E. (2008). Orzekanie o umieszczeniu małoletniego w rodzinie zastępczej. *Prawo w działaniu 2008/4*, ss. 12-103.
- Kuzdak M. (2018). Niepełna rodzina jako zaburzenie prawidłowego funkcjonowania struktur rodzinnych. *Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne, 11(1)/2018*, ss. 126-142.
- Mickiewicz K. (2015) Jak dzieci z rodzin zastępczych postrzegają siebie i innych. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze - 2015, R. 55, nr 2 (537)*, ss. 16-25.
- Mról A. (2019). Inność a tożsamość: Estetyka mężczyzn w obliczu toksycznej męskości. *Kultura i Historia, 35/2019(1)*, s. 75-90.
- Okoń W. (2017). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Rybińska K. (2016). Empatia i jej znaczenie w rodzicielstwie zastępczym – ujęcie teoretyczne. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka. Vol. 15 Nr 4 (2016)*, ss. 138-159.
- Schofield G., Beek M. (2009). Growing up in foster care: providing a secure base through adolescence. *Child and Family Social Work, 14*, ss. 235-266.
- Siudem A., Siudem I. (2008). *Profil psychologiczny osób samotnie wychowujących dzieci*. Pobrane z: http://www.equal.org.pl/download/produktAttachments/org-4930profil_psychologiczny_lo_res.pdf15 [dostęp: 15.12.2020].
- Słowik K. (2019). Rodzicielstwo zastępcze w świetle zasady subsydiarności. W: J. Stala (red.) *Zdrowa i mocna rodzina fundamentem społeczeństwa* (ss. 179-195). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.
- Tyszka Z. (1999). Socjologia rodziny w Polsce. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, z. 3-4*.
- Sejm RP. (2011). Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. O wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz. U. 2011 Nr 149 poz. 887.

ANEKS

Grupy pytań w wywiadach

Pytania w badaniu zostały pogrupowane w odniesieniu do postawionych hipotez. Poszczególne pytania różniły się, co wynikało z uzyskanych odpowiedzi w ankiecie.

Do grupy pytań wprowadzających, pozwalających bliżej scharakteryzować badane przypadki, należały dwa następujące pytania:

- Prośba o scharakteryzowanie rodziny zastępczej jaką tworzy dana osoba badana.
- Pytanie o motywację, jaka kierowała osobę badaną do podjęcia się funkcji rodziny zastępczej.

Pytania o zatrudnienie:

- Jeśli prowadzona jest własna działalność, to kiedy została założona, przed czy w trakcie bycia rodziną zastępczą? Czy sprawowanie pieczy miało wpływ na decyzję o założeniu własnej działalności, jeśli tak, to dlaczego?
- Jeśli zatrudnienie jest na umowę o pracę, to czy przełożony jest świadomy sprawowanej przez osobę badaną funkcji? Jaka była reakcja przełożonego na podjętą funkcję? Pytanie o dyspozycyjność.
- Jeśli zatrudnienie związane jest z byciem rodziną zastępczą zawodową, to czy osoba badana wcześniej pracowała podczas bycia rodziną zastępczą niezawodową?
- Jeśli głównym źródłem dochodu jest renta, to czy było tak od początku sprawowania pieczy? Czy wcześniej występował inny rodzaj zatrudnienia, zdobywania dochodu?

Pytania o propozycje poprawy systemu pomocowego i zdrowotnego:

- Prośba wskazania propozycji poprawy systemu pomocowego i zdrowotnego, które ułatwiłyby, pomogłyby w sprawowanej funkcji rodziny zastępczej.
- Prośba o wskazanie sytuacji, w których osoba badana odczuwała bycie rozliczanym lub obwinianym za stan dzieci w pieczy lub doświadczyła przejawów nieufności (np. szukanie oznak zaniedbania).

Pytanie o nastawienie PCPR¹ do sprawowania funkcji jako osoba samotna:

- Jeżeli zgłoszenie gotowości do pełnienia funkcji rodziny zastępczej odbyło się w ramach pozostawania w związku małżeńskim (później rozwód, separacja lub wdowieństwo) jaka była reakcja PCPR na sprawowanie pieczy odtąd samotnie?

---

¹ Skrót od Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie.

- Prośba o przedstawienie swojego odczucia na temat podejścia PCPR do rodzin zastępczych sprawowanych przez osoby samotne (uzyskiwany przekaz, odczucia, przekaz bezpośredni, niebezpośredni).

Pytanie o sprawowanie pieczy przez samotnych mężczyzn (zadane jednemu badanemu):

- Z racji społecznego/kulturowego utożsamiania kobiet z funkcjami opiekuńczymi, czy doświadczył Pan sytuacji, w których kwestionowano pańskie kompetencje do bycia samotnym rodzicem zastępczym ze względu na bycie mężczyzną?

